

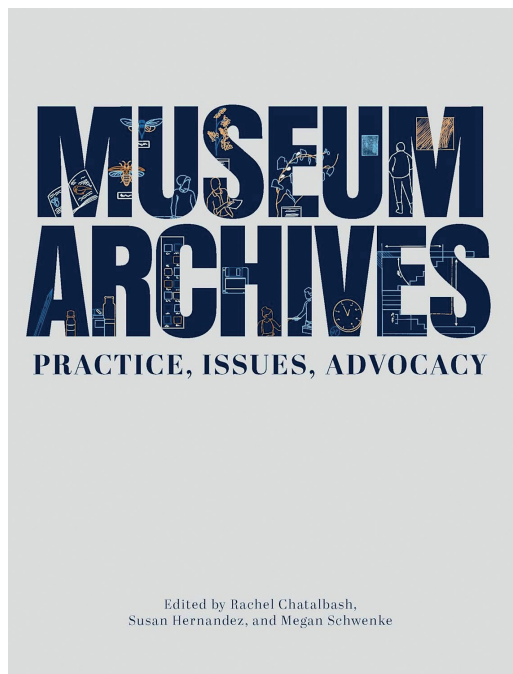
Chatalbash, Rachel – Hernandez, Susan
– Schwenek, Megan (eds):
Museum Archives: Practice, Issues, Advocacy

Society of American Archivists, Chicago, 2022. 192 p.
ISBN 978-1-945246-74-6 (paperback)

Az elmúlt évtizedekben a hazai levéltári irodalomban kevés figyelmet kaptak a múzeumi iratokkal kapcsolatos kérdések. Ha fel is merült a múzeumi iratörzés ügye, a múzeumok leginkább mint a levéltárakkal szemben konkurens iratgyűjtő intézmények jelentek meg, ahol a saját irataik nem, kizárólag csak az általuk begyűjtött dokumentumok váltak vizsgálat tárgyává. A múzeumok által keletkeztetett iratok kezelésének, őrzésének problémája ugyanakkor legalább annyi kérdést felvet, mint az általuk begyűjtött iratoké, sőt bizonyos szempontból nem is választható el élesen egymástól. Az Amerikai Levéltáros Egyesület (SAA) által nemrégiben megjelentetett kézikönyv a múzeumi levéltárak problémakörét járja körbe. A kötet tanulmányozása nemcsak az angolszász helyzet megismerésében, hanem a magyarországi hagyományok és évtizedes gyakorlatok jobb megértésében is segítséget nyújthat.

A kötet születése nem előzmények nélküli. A hetvenes évek végén a Smithsonian Museum szervezésében levéltárosok, könyvtárosok és múzeumi regisztrátorok részvételével zajló konferencia hívta fel a figyelmet a megfelelő levéltári programok, illetve a múzeumi levéltárak jelentőségére. Ebben szerepet játszott a saját intézménytörténet iránti érdeklődés növekedése, a közelgő évfordulók, a múzeumvezetés, illetve a kurátori szerepek átalakulásának és általában a múzeumi működés modernizálásának igénye, az amerikai levéltáros (és muzeológus) szakma professzionalizálódásának folyamata, a saját (profit és nonprofit) fenntartású levéltárak szervezése és még számtalan más tényező is. 1984-ben jelent meg az első kiadvány a múzeumi levéltár témájában, amely a múzeumi működéshez és feltételekhez illesztve tekintette át a levéltárszervezés és működés alapjait. Ennek lett 2004-ben egy kibővített, aktualizált, az ezredforduló világához igazított új kézikönyv a folytatása, amelyet egy az SAA munkacsoportjából idővel önállóvá váló szekció (Museum Archives Section) tagjai készítettek. Az elmúlt két évtized eseményei, a múzeumi világ változásai, a digitalizáció előtérbe kerülése stb., új, a múzeumi intézményi környezet sajátosságait szem előtt tartó kézikönyv kiadását indokolták (a szekció tagjainak tollából).

A kötet 27 közreműködője által jegyzett 17 tanulmány három nagyobb blokkba oszthatva foglalja össze a múzeumi levéltárak működésének kereteit és fontosabb jellemzőit. Az első blokk kimondottan a levéltári működés feltételrendszerét veszi górcső alá, úgymint a levéltárszervezés intézményi támogatása, a levéltári és levéltárosi tevékenység

helye az intézmény egészén belül, kapcsolat más szervezeti egységekkel. Külön fejezet foglalkozik a működéshez elengedhetetlen intézményvezetői támogatás megszerzésével, a megfelelő – laikusok számára is érthető – kommunikációval, illetve a szervezeti hierarchián belüli hellyel, hiszen a múzeumi levéltárak gyakran más szervezeti egységen (könyvtár, múzeumi nyilvántartó részleg) belül találhatóak. Alapvető és fontos megállapítás, hogy a levéltár hatókörének az intézmény maradandó értékű iratainak teljes körére ki kell terjednie, ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy azok egy része állandó jelleggel más szervezeti egységek kezelésében marad. Itt leginkább a hosszú távú megőrzés feltételeinek megteremtésében játszhat szerepet a levéltáros (18. o.). A működési feltételekhez – mint bármely más levéltár esetében – hozzátartozik a levéltári anyag kezelését figyelembe vevő nyilvántartórendszer, s a digitális állományok hosszú távú megőrzési feltételeinek, a megfelelő helyiségek, bútorzat, raktári körülmények stb. biztosítása is. Legalább ilyen fontos az intézményi sajátosságokhoz igazodó szabályzatok megléte, legyen szó akár a gyűjtőkorról, a levéltári értékelésről, az iratkezelésről vagy a levéltári anyag használatáról. Külön fejezet foglalkozik a múzeumi iratkezelés problémáival, anélkül azonban, hogy a fejezet szerzője egyetlen kizárólagos nyilvántartási formát és módot tekintene legitimnek a múzeumi iratok gyűjtéséhez, megőrzéséhez.

A levéltári szakmai tevékenység alapjait ismertető fejezet tézismondata úgy hangzik, hogy múzeumi levéltár működését professzionálisan képzett levéltárossal kell megoldani (37. o.), bár maga a fejezet szerzője is tisztában van vele, hogy – főként a kisebb múzeumok esetében – ez nem mindig valósul meg. Ha van is levéltáros, akkor felettese, felsőbb

vezetője gyakran nem szakmabeli, így mindenképpen szükséges, hogy megfelelően el tudja magyarázni a levéltár lényegét, annak szerepét az intézmény szempontjából. A fejezet a szakmai alapok összefoglalása kapcsán mutatja be a levéltári értékelés különböző – intézményi profilhoz leginkább illeszkedő – modelljeit, a levéltári rendezés és feldolgozás problémáit, a digitális világ kapcsán – főként a felhasználók szempontjából – a konvergencia kérdéseit, illetve az archívumokban őrzött tárgyak kezelésének problematikáját.

Önálló fejezetet kapott a múzeumi – saját keletkeztetésű intézményi, működési iratanyagán túlmutató – gyűjtés problémaköre. A gyakran kézírattár (manuscripts collection) megnevezésű gyűjtemény működésének fontos eleme a gyűjtőköri-gyűjtemény-fejlesztési szabályzat (collection development policy), amely rögzíti a prioritásokat, a célokat, a tematikát, a begyűjtés különböző kritériumait (terjedelem, állapot, a használat feltételei, potenciális korlátozásai stb.). A múzeumi levéltári értékelés fontos eleme, hogy a hagyományos értékelési szempontok mellett az intézmény speciális igényeit is beépítse az értékelés mechanizmusába: miként kapcsolódhat egy adott levéltári anyag a múzeumi kiállításokhoz, pedagógiai programokhoz, marketingfeladatokhoz, még abban az esetben is, ha önmagában az anyagnak kevés információs értéke van (mérlegelve egyben az adott gyűjteménnyel kapcsolatban felmerülő rendezési és őrzési, fenntartási költségeket, a múzeum lehetőségeit a megfelelő hozzáférés biztosításához stb., 49–50. o.). A gyűjtéshez elengedhetetlenül hozzátartozik az adományozókkal való megfelelő kapcsolat kiépítése, a szerzői jogi kérdések, a kutatási korlátozások köre is. A múzeumi levéltárak általános problémáit számtalan konkrét múzeumi példával bemutató blokkot a hozzáférést, illetve a használatot érintő (korlátozó, illetve segítő) kérdéseket részletesen taglaló fejezet zárja.

Míg az első blokk tanulmányai az általános levéltári témákat a sajátos múzeumi környezetben taglalva ismertetik, addig a kötet második része azokat az iratcsoportokat részletezi, amelyek a múzeumokban, múzeumi levéltárakban a legnagyobb érdeklődésre tartanak számot, s amelyeket a leggyakrabban keresnek és használnak. A második blokkon belül önálló fejezetet kapott az audiovizuális anyagok gyűjtése, digitalizálása, megőrzése és az ehhez kapcsolódó technikai kérdések problémaköre. Ugyanígy külön fejezet foglalkozik az oral history programok lehetőségével, céljaival is (elég csak utalni az alulreprezentált közösségek megszólaltatásában, az adott intézmény őrizetében lévő gyűjteményeknél tapasztalható hiányok felszámolásában vagy maga a múzeum, illetve a múzeumi levéltár láthatóvá tételében játszott szerepére), vázolja egyben az interjúkészítéshez kapcsolódó alapvető kérdéseket (mi a cél az interjúkkal, mi az elérni kívánt eredmény, ki a célcsoport, ki készítsen interjút, az interjúra való felkészülés stb.). Külön fejezetet kapott a fényképek gyűjtésének, őrzésének, használatának problémaköre, valamint a múzeumi épületekre vonatkozó műszaki dokumentumok, épülettervek, rajzok kezelése, rendezése. Ez utóbbi esetben az önálló fejezetet az indokolta, hogy a múzeumi épületek gyakran egész városképet meghatározó építészeti alkotások is egyben.

A múzeumi levéltárak problémáit, kérdéseit bemutató kézikönyvről lévén szó, az adott terjedelmi keretek között átfogóan ismertetik a szerzők a hagyatékok, különösen a művészi hagyatékok, dokumentumegyüttesek kapcsán felmerülő problémákat, érintve

az archívumokban gyakran fellelhető és egyben számtalan vitára okot adó tárgyak (műtárgyak) kezelésének, őrzésének, elhelyezésének ügyét is (mi minősül műtárgynak, mi az irat ismérve stb.). Az iratokat ismertető második blokk utolsó fejezete (különösen a természettudományi, antropológiai) múzeumi gyűjtések kapcsán keletkező, sajátos „határterületet” képviselő terepnaplók leírásának, digitalizálásának (a szabad hozzáférés biztosításának) problémakörével foglalkozik. Az ilyen kiemelt szakmai érdeklődésre számot tartó programok hozzájárulhatnak a múzeumon belüli, illetve a múzeumközi kapcsolatokhoz, együttműködésekhez is.

A kötet záróblokkja általánosabb kérdések és ügyek mentén vázolja az akár egy-egy korábbi fejezetben már érintett, a múzeumi levéltárak működését alapvetően meghatározó, befolyásoló tényezőket. Önálló fejezetet kapott a finanszírozási, fejlesztési forrásokhoz szükséges lépések, készségek bemutatása, a különböző intézményen belüli és intézményen túli együttműködési és támogatási formák, fórumok számbavétele. A levéltári értékek a múzeumokban című fejezetben a szerzők a hozzáférés egyre hangsúlyosabb követelménye mellett veszik górcső alá a személyiségi, tulajdonjogi, etikai és egyéb korlátozások főbb témaköreit, akár a nagyobb iratsorozatonként felmerülő konkrét adattípusok körének lokalizálásával is. Amerikai kézikönyvről lévén szó, az értékek kapcsán hangsúlyosan érintik a sokszínűség, az esélyegyenlőség, az inklúzió kérdéskörét, illetve a múzeumi levéltárak szerepét ezen a területen (intézményi örökség feldolgozása, az önkéntes programok szerepe, a változó identitások fel- és elismerése; közösségek bekapcsolódása saját történeteik, saját életük dokumentálásába stb.). Ugyancsak önálló fejezetet kapott a gyűjtemények, illetve a tárgyak történetéhez, státusához kapcsolódó provenienciakutatások problématikája. A kulturális javak eredetével, hitelességével, egykori és későbbi őrzési, tulajdonosi, illetve múzeumba kerülési körülményeivel összefüggésben elegendő itt most csak utalni a náci időszak „eseményeire” vagy az őslakosokkal kapcsolatos gyűjtések anomáliáira, a műkincskereskedelem jellemzőire és a kolonizáció örökségére, illetve a restitúciós, repatriálási szabályok, előírások jelentőségére.

A kötet elegendően és a lehetőségekhez képest kimerítően veszi végig a működés mindazon – múzeumtípustól jelentős részben független – aspektusait, amelyek a múzeumi levéltárak hosszú távú működése szempontjából meghatározó jelentőségűek. A levéltárak szerepe, lehetőségei, a kapcsolódó levéltári irodalom és gyakorlati programok ismertetése, a szakmai követelmények számbavétele ugyanakkor egy ponton mégis korlátokba ütközik, ugyanis az érvek, az érvelés kizárólag a levéltári elképzelésekhez és standardokhoz kapcsolódik, a kézikönyv szerzőgárdája csak részlegesen tud a múzeumi-muzeológiai szakmai, illetve intézményi felfogás „zárt” világára reflektálni, annak iratörzést érintő, befolyásoló fundamentumait megkérdőjelezni. Mindazonáltal a magyarországi közegben a sokszínű feladatlistát bemutató kézikönyv – néhány amerikai sajátosságon túl – jelentősen hozzájárulhat a kezdetleges, alapvetően adminisztratív feladatkör mentén definiált múzeumi irattárak szerepkörének és azzal szoros összefüggésben a múzeumi iratgyűjtés és iratörzés mindenkori gyakorlatának és problémáinak átgondolásához.

Köcze László